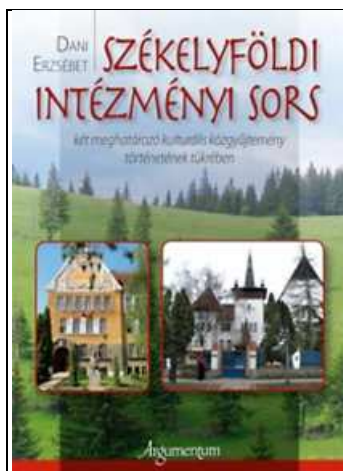

Bástyák a végeken

Dani Erzsébet: Székelyföldi intézményi sors című kötetének margójára

Székelyföldi intézményi sors két meghatározó kulturális közgyűjtemény történetének tükrében / Dani Erzsébet. – Budapest : Argumentum, 2015. – 339 p. : ill. ; 20 cm

Bibliogr.: p. 251–266.

ISBN 978-963-446-744-1

Az erdélyi magyar kultúra a Kárpát-medence magyar kultúrájának szerves része, amely a nagyobb anyanemzet európai értékrendje szerint, a befogadó-tagoló kultúra (Németh János István) szabályainak mentében gyarapodik, s egyben önfejlődésében pedig gazdagítja az egységes magyar kultúrát. A XIX. században a polgári nemzeti lét és tudat kibontakozott Magyarországon, amelynek nyomán a kultúra intézményesülése is megtörtént: egyetemek, múzeumok, könyvtárak, színházak, kollégiumok stb. mint társintézmények sorakoztak fel a katolikus és a reformált egyházak templomai mellé. A XX. században a nyugat-európai államok érdekei szerint szétagolt nemzettestek önvédelmét is szolgálták az intézmények. A kötet elé választott mottó, Klebelsberg Kunó kultúrminiszter szavai máig igazak, a nemzeti kultúra intézményeit „bástyáknak” nevezte, s ezek a bástyák különösen a „végeken” ma is a nemzeti és európai identitást erősítik.

A szerző két könyvtár történetét írja meg, s abban benne rejlik a tipikus erdélyi intézményi sors feltárása az alapítástól az intézménnyé váláson át az állami rendszerekbe való betagozódásig. A Székely Nemzeti Múzeum és könyvtára, a Haász Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára eredete nem különbözik az erdélyi társaitól abban, hogy ezek az intézmények magánadományokból születtek, mint korábban a Teleki Téka, a mai Teleki-Bolyai Könyvtár is. Cserey Jánosné adománya és Vasady Nagy Gyula szervezői érdeme nyomán keletkezett a XIX. század végén az előbbi intézmény; a történetíró Bethlen János és I. Apafi Mihály fejedelem iskola- és könyvtár-alapítása teremtette meg a XVIII. században a szervezeti alapokat.

A szerző történeti szálakra fűzi fel az intézmények fejlődésének mozzanatait, s mindezeket beilleszti az adott kor társadalmi háttér-összefüggéseibe, a magyar kultúra intézményesülési folyamatába, így a kutatómódszertanát a multidiszciplináris szemlélet jellemzi: könyvtártudomány, történelemtudomány, művelődéstörténet, művelődésszociológia, szociálpszichológia (identitáselmélet), szervezet-szociológia, a politikatudomány nézőpontjait egyaránt felfedezzük a kötetben. Ez a sokdimenziós tudományos megközelítés helytálló, hitelesebbé és árnyaltabbá teszi az intézmények időbeli formálódását, a funkcióinak megformálódását, a politikai hatalommal való közel száz éves „vitájának” igazságát. A mai társadalomtudományi írások zöme nem korlátozódik egy-egy tudomány kizárólagos területére. Karl Mannheim a „kultúrszociológia” diszciplínáját így védelmezi 1945-ben a „Jelenkori szociológia feladatai” című kötetében: „azokat a történelemsorozatokat, amelyeket a szellemtörténeti szaktudományok, valamint a közgazdaság- és társadalomtörténet szerteszakítottak, szintézisbe meri foglalni. Nem a szociológus telhetetlen mértéktelenségét kell okolnunk, ha jól körülhatárolt szakterületét elhagyja, amit a szaktudományok néha megdöbbenéssel vesznek tudomásul. Ennek

oka a valóság maga. Mert a valóság nem tette meg azt a szívességet a részterület kutatóinak, hogy gondosan körülhatárolt szakterületen fejlőd-jék...”

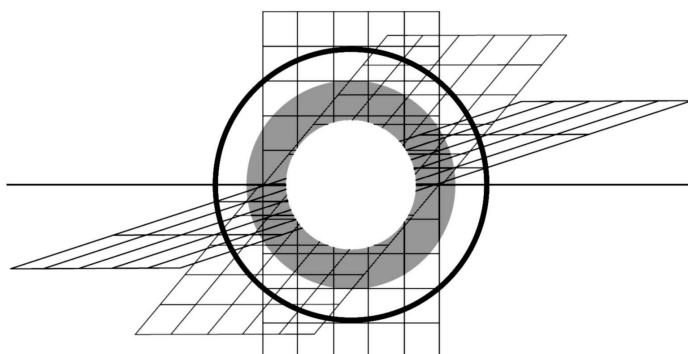
Dani Erzsébet a társadalom élő folyamatában képes vizsgálni az intézményi sorsot, amely mögött egy népcsoport önmegegyező kulturális harca folyik. Egy-egy adott korban kiemelkedő vezető személyiség és a hatalom küzdelmét bemutató drámában a nemzeti identitást és a nemzet megmaradásának hitét soha fel nem adó tudós hazafiak harcát látjuk a nembeliség fokán, s a mindennapi konfliktusok szintjén is. A kutató elkötelezett, belülről fakad a választott témához kötődése. Nem az anyaországi kutató rácsodálkozásával, tudatos felelősséggel a nemzet iránt vagy „aktuális téma” felismerésével vállalja az új eredményeket. A tudatos felelősségvállalás a „kishazában” született, abban felnőtt ember magyar gyökeréből, a harcos magyar-erdélyiség családi örökségéből, az erdélyi lét közvetlen megtapasztalásából, világos értékrendjéből, s közösség iránti elkötelezettségből fakad.

A könyve figyelemfelhívó, a székelyföldi két intézmény tipikus sorsát összeköti a szigetszerűen elszakadt nemzettest megtartásának szándékával, az egységes nemzeti kultúra „virtuális valóságával”. Mintát ad arra, hogy a székelyföldi intézmények hogyan védhetik meg kulturális kincseiket. Felderíti, milyen áron és módon lehetnek eredményesek békésebb és viharosabb történelmi korszakokban a székely-magyar kultúrát őrző intézmények. Egy-egy karizmatikus vezető, tudós személyiség önfeláldozó, heroikus erőfeszítése, az adott helyzet determinációjának a felismerése újabb és újabb stratégiákat, taktikát formálnak, és bizonyítják, „ha a nemzetben lakozó szellemi és erkölcsi erőket megtartani és gyarapítani képesek vagyunk, akkor a nemzet nincs elveszve”. (Klebsberg Kuno)

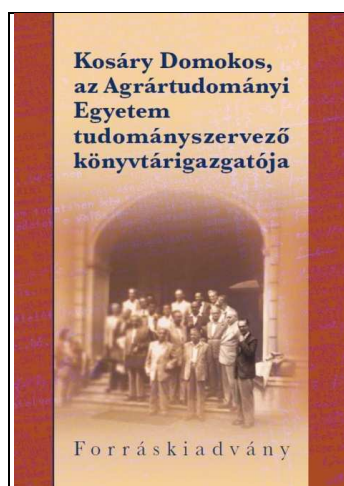
A kötet az erdélyi székely-magyarság modern kori öndefinícióját, a nagyobb nemzettesthez tartozás szálainak a kimunkálását is segíti, a tudóskarizmatikus vezetők erkölcsi példáját adja a mai erdélyi közösségek vezetőinek, miként lehet hasznosan, eredményesen szolgálni közös magyar kultúránkat. A szerző nemcsak azonosul az erdélyi magyar kultúrát sikeresen mentő politikai-művelődéstörténeti nagy személyiségekkel, hanem akaratlanul is korábbi munkáival és a jelen kötettel azok közé illeszkedik. Imponáló a szerző hatalmas szakirodalom-ismerete és -feltárása, visszanyúl az eredeti forrásokhoz, feltár újabb dokumentumokat, és az élő mai szervezetet is vizsgálni és bemutatni képes. Dani Erzsébet könyve mind az értelemhez, mind az érzelemhez szól, de a tudományok egzakt nyelvén, az elfogultság, részrehajlás elkerülésével. A kutatása adatai, bizonyító erejű dokumentált tényfeltárása alapján kapott következtetései is kellő tudományos távolságtartó tények. Ez a kötet – amellet hogy önállóan, egységes megformáltságában jövőbe mutató, új eredményeket feltáró tudományos igényű munka, egyben más kutatók forrása is lesz. A lendületes, veretesen szép nyelvezete, jól tagolt szövege, logikusan felépített táblázatai és argumentumrendszerei, az igényes kivitelű fotók külön is élvezhetők, és bizonyos, hogy nemcsak a tudósok, hanem a kultúra tudománya területén érintett szakemberek számára, a művelődéspolitikai „csinálói” és a magyarságukat ápoló és féltő laikusok számára is izgalmas olvasmány.

A kötet az *Argumentum* Kiadó gondozásában és a *Nemzeti Kulturális Alap*, továbbá a debreceni *Universitas Alapítvány* gondozásában jelent meg.

Sári Mihály
(Eötvös József Főiskola
Társadalomtudományi Intézet)

Kosáry Domokos könyvtárigazgatóként

Koósné Török Erzsébet (szerk.) – Kissné Bognár Krisztina (szerk.): Kosáry Domokos, az Agrártudományi Egyetem tudományszervező könyvtárigazgatója. Bevezető tanulmány Koósné Török Erzsébet, Solti László. Kiadja a Szent István Egyetem – Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár. Gödöllő, Szent István Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft., 2015. 248 p., részben színes

A Nemzeti Kulturális Alap (NKA) és a Szent István Egyetem (SZIE) támogatásával megjelent a *Kosáry Domokos, az Agrártudományi Egyetem tudományszervező könyvtárigazgatója* című forrásgyűjtemény.

Kosáry Domokos, az MTA rendes tagja, Széchenyi-nagydíjas történész, az Akadémia egykori nagy tekintélyű elnöke egyetemi oktatóként, az MTA Tudománytörténeti Intézet nemzetközi szinten is jelentős történészeként, kiemelkedő tudományszervező és közéleti személyiségként ismert a hazai és nemzetközi nyilvánosság előtt. Életének kevésbé előtérben lévő időszakában, mellőztetése, háttérbe szorítottsága idején könyvtárosként is figyelemre méltó, maradandó értékű szakmai, tudományos munkát végzett.

A most közreadott forráskiadványban a *Szent István Egyetem Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár* (KDKL) őrzött, kiadatlan, eredeti iratok alapján, a teljességre törekedve mutatjuk be névadónknak az első önálló Magyar Agrártudományi Egyetemen folytatott, kevésbé ismert és feltárt tevékenységét, érintve az Országos Könyvtári Központban az egyetemi könyvtárak előadójaként végzett feladatait is. Az egyetemi hivatalok működése során keletkezett iratokból kirajzolódnak Kosáry Domo-

kos tevékenységének, előmenetelének lépései. Az éves jelentésekből, beszámolókból, feljegyzésekből jól követhető a Központi Könyvtár szakmai alapjainak megteremtése, a szakszerű állománygyarapítási, bibliográfiai és tudományos tevékenység, a széles körű kiadványcsere megszervezése, számos jelentős könyvtári kiadványsorozat elindítása, az *Agrártörténeti Munkaközösség* létrehozása, az *Agrártörténeti Szemle* kiadásának kezdeményezése, első számainak megjelentetése, országos könyvtári szakmai rendezvények szervezése.

A könyvtár kiemelt feladataként azt jelölte meg, hogy „határozott arculatú, gödöllői székhelyű, valóban központi jellegű, tudományos színvonalú, olyan könyvtárrá fejlődjék, mely az egyetemen belül és a többi tudományos könyvtár sorában hiánytalanul be tudja tölteni az őt megillető helyet, és vállalni tudja rá, mint új típusú egyetemi könyvtárra és az agrár-felsőoktatási könyvtárhálózat központjára váró új feladatokat.” – olvasható Kosáry Domokos 1955. szeptember 10-én kelt tájékoztatójából.

A feltárt egyetemi források többnyire 1952 és 1957 között keletkeztek, így a jeles történész agrár egyetemi alkalmazásának egész időszakát átfogják. A kötetben az iratok szöveghű változatban, keletkezési sorrendbe rendezve, formai jellemzőik és lelőhelyük pontos jelzetének feltüntetésével kerülnek közlésre. A névmutató és a tanulmány elkészítéséhez használt szakirodalmat összefoglaló irodalomjegyzék mellett a jelentősebb iratok másolat formájában is közlésre kerülnek, s a bemutatott korszak megidézését korabeli fotók segítik.

A Kosáry Domokos halálának nyolcadik évében közzétett kiadvánnyal emlékezünk az öt éve elhunyt *Walleshausen Gyula* nyugalmazott könyvtári főigazgatóra, történészre, címzetes egyetemi tanárra is, akinek az elmúlt évtizedekben készített egyetem- és könyvtártörténeti írásai, a vele való izgalmas beszélgetések, Kosáry Domokosra emlékező személyes hangvételű beszéd-, illetve írásmódja alapozzák meg ezen munkákat.

**Koósné Török Erzsébet –
Kissné Bognár Krisztina**

(Szent István Egyetem Kosáry Domokos Könyvtár
és Levéltár)

A Kongresszusi Könyvtár Twitter archívuma

Előzmények

2010-ben a *Library of Congress* (LOC) bejelentette, hogy megállapodott a legnépszerűbb mikroblogger-szolgáltatóval, a Twitterrel az összes nyilvános tweet archiválásáról. A legfeljebb 140 karakterből álló rövid webes üzeneteket 2006 márciusáig (ekkor indult a Twitter) visszamenőleg is megkapja a könyvtár, előremenetben pedig folyamatosan átveszi az újakat. A szerződés megkötésekor az archív anyag mérete nagyjából 170 milliárd tétel volt, a napi gyarapodás pedig meghaladta az 50 milliót – és ez az átlagérték 2014-re megtízszereződött.

A Twitter az internet nagy nyilvános fóruma, ahol gyorsan és egyszerűen lehet információkat megosztani. Bár egyesek szerint főleg csak „céltalan fecsegés” zajlik rajta, mások viszont azt hangsúlyozzák, hogy milyen fontos szerepe van a hírszolgáltatás, a politikai kampányok, a vészhelyzetek kezelése, a szervezeten belüli és az ügyfelekkel való kommunikáció terén, vagy akár a nagy sport- és médiaesemények együttes átélésekor. A társadalomkutatók hamar felismerték, hogy a Twitter 284 millió aktív felhasználói tábora által generált üzenetfolyam értékes adatforrás lehet például az erős és gyenge közösségi kapcsolatok, vagy a divatok és trendek időbeli változásának vizsgálatához. A Kongresszusi Könyvtár tervezett archívuma nagyszerű lehetőség lenne arra, hogy ez az érdekes digitális tartalom gondozott formában, hosszú távon is megmaradjon és elemezhető legyen a szakemberek számára.

Mivel a felhasználóknak csak kevesebb mint 10 százaléka korlátozza az üzenetei és adatai nyilvánosságát, a Twitter eddig is biztosított hozzáférést a kutatóknak adatbázisa publikus részéhez. Egy közelmúltbeli szakirodalom-kutatás szerint legalább 380 publikáció született már a Twitter-adatok elemzéséből a legkülönbözőbb diszciplínákban: például informatika, kommunikációtudomány, közgazdaságtan, társadalom- és viselkedéstudományok, nyelvészet és egyéb humán szakterületek. Az elemzésekhez felhasznált tweetek száma a néhány tucatnyitól a milliárdos nagyságrendig terjedt, és az adatokat vagy közvetlenül a Twitter webes felületéről, vagy az alkalmazásprogramozási interfészen (API-n) keresztül gyűjtötték be a cikkek szerzői. 2011 elején a szolgáltató jelentős változásokat vezetett be az API-ban és a használati feltételekben, erősen korlátozta az adatokhoz

való hozzáférést, így gyakorlatilag ellehetetlenítette azokat a külső szolgáltatásokat (pl. a TwapperKeeper-t és a 140kit-et), amelyeket a kutatók előszeretettel használtak a Twitteren folyó élet monitorozására. A bevezetett korlátozások egyrészt az API-n keresztül való adatkérések gyakoriságát, másrészt a lekérhető tweetek számát érintették – utóbbi 1 és 10 százalék közé lett lecsökkentve. Mivel a szűrőmechanizmus részleteit a Twitter nem hozta nyilvánosságra, ezért ez az adatszűrés bizonyos fajta kutatásoknál komoly módszertani bizonytalanságot jelent.

Az ingyenes API-szolgáltatás mellett létezik egy Twitter Firehose (tűztöltőfecskendő) nevű csatorna is, amelyen a nyilvános tweetek 100 százaléka valós időben megjelenik, de ehhez csak néhány szervezetnek van hozzáférése, melyek pénzt kérnek a használatért. Ráadásul az ezen áramló adatmennyiség fogadása, szűrése és feldolgozása akkora számítástechnikai teljesítményt igényel, amit sok kutató nem tud megfizetni. 2014 elején a Twitter meghirdetett egy Twitter Data Grants nevű pályázatot, amelyre kutatási tervekkel lehetett jelentkezni. Ám a több mint 1300 pályázóból mindössze 6 nyert ingyenes hozzáférést a teljes Twitter adatbázishoz. Ilyen esélyek mellett az a bejelentés, hogy a Library of Congress megkapja az egész archívumot, igazi örömhír volt a Twitter-elemzéssel foglalkozóknak, mert felcsillant a remény, hogy elhárulnak az eddigi akadályok az adatbázis használata elől.

Az amerikai Kongresszusi Könyvtár nemcsak hagyományos értelemben a legnagyobb könyvtár a világon (több mint 36 millió könyv és egyéb nyomtatott kiadvány, valamint 121 millió térkép, kézirat, fotó, film, hang- és videofelvétel, illetve egyéb különgyűjteményi anyag), hanem a Nemzeti Digitális Információs Infrastruktúra és Megőrzési Programja keretében jelentős mennyiségű digitális tartalmat is gyűjt, őriz és szolgáltató. 2000 óta működött egy webarchívumot, melynek mérete 2014 márciusában 525 terabájt volt, a havi növekedése pedig kb. 5 terabájt. Ebbe a tevékenységbe illeszkedett be az a döntés, hogy a könyvtár felvállalja a sokmilliárdnyi tweet megőrzését is a jövő számára, melyek akkorra mai világunk politikai, kulturális és társadalmi eseményeinek, trendjeinek múltbéli lenyomatai lesznek.

A 2010. április 14-én aláírt kétoldalas ajándékozási szerződés előírásai szerint a könyvtár csak a nyilvános tweeteket kapja meg és csak 6 hónap késéssel jelentetheti meg az újakat. Továbbá nem tehet letölthetővé „jelentős mennyiséget” az archívumból, valamint csak „jóhiszemű” kutatóknak adhat hozzáférést. Néhány héttel később egy blogbejegyzésből az is kiderült, hogy az átadás előtt már törölt üzenetek nem lesznek archiválva, és az üzenetekbe belinkelt képeket vagy weboldalakokat sem gyűjti be a könyvtár.

2013 elején a LOC kiadott egy tájékoztatást a projekt állásáról. Eszerint a 2006–2010 közötti, 170 milliárd tételes archív állomány mérete 133,2 terabájt lett, s megoldották a bejövő, „élő” üzenetfolyam biztonságos és fenntartható fogadását és őrzését is a Gnip nevű – a közösségi médiából származó adatok aggregálásával foglalkozó – vállalatot keresztül. Közölték azt is, hogy további magáncégek bevonására lesz szükség a technikai és infrastrukturális problémák kezeléséhez, melyek miatt egyelőre nem tudnak hozzáférést biztosítani az archívumhoz. A helyzet sajnos azóta sem változott: több mint öt évvel az első bejelentés után, 2015 nyarán továbbra is elérhetetlen a LOC Twitter archívuma.

Problémák

Mint minden könyvtári gyűjteményt, a Twitter archívumot is fel kell dolgozni, rendszerezni és valamilyen módon katalogizálni ahhoz, hogy a kutatók számára hasznos, értelmes módon hozzáférhetővé tehessek. Bár a Kongresszusi Könyvtárban megvan a szükséges tapasztalat a digitális tartalmak kezelésére, de a hatalmas és gyorsan növekvő Twitter üzenetfolyam eddig ismeretlen kihívást eredményezett. Nemcsak a rövid szövegeket – és esetleg a bennük levő linkeket – kell ugyanis feldolgozni és eltárolni, hanem azt a több mint 100-féle metaadatot is, amely minden egyes tweethez kapcsolódik. A technikai problémák mellett a legnagyobb nehézséget a hozzáférési módok és szabályok kidolgozása jelenti, hiszen itt számos etikai, valamint adat- és magánélet-védelmi aggály is felmerül.

A műszaki feladat nagyságát jól érzékelteti az a tény, hogy amikor a LOC 2012 végén megkapta a teljes 2006–2010 közötti Twitter anyagot, ezzel csaknem megduplázódott az akkori digitális gyűjteményének a tárhelyigénye. Ráadásul egyre nő a tweetek száma: öt év alatt 50 millióról 500 millióra

emelkedett a napi átlag, és bizonyos események idején az ütem igencsak megugrik: 2013. augusztus 3-án a „Laputa – Az égi palota” anime tévés vetítése alatt a japán nézők 143 199-re tolták fel az egy másodpercen belül elküldött tweetek rekordját (az átlagos érték 5 700 tweet/sec). A Twitter persze folyamatosan fejleszti az infrastruktúráját és alakítja át úgy a rendszerét, hogy képes legyen lépést tartani a növekvő igényekkel. A Kongresszusi Könyvtárnak viszont nincsen erre elegendő forrása és munkaereje, így muszáj külső technológiai partnereket bevonnia a munkába.

Ha sikerül megoldani ennek a hatalmas adattömegnek a fogadását és feldolgozását, a következő probléma a hozzáférés módjának mikéntje. A 2013. januári közleményében a LOC nyilvánosságra hozta, hogy bár már mintegy 400 kérés érkezett, de még senkinek nem adtak hozzáférést az archívumhoz, mivel jelen állapotában egyetlen keresőkérdés lefuttatása 24 óráig tartana. Megfelelő hardver és szoftver hiányában csak egy „alapszintű” kereshetőséget céloztak meg, és 2014 közepére ígértek egy kísérleti verziót, de még ez sem készült el. Arról sincs információ, hogy az adatok feldolgozása és indexelése után mire lesz képes ez az egyszerű kereső. Az ideális az volna, ha az üzenetek szövegében való keresésen túl a találati halmaz szűrhető lenne metaadatok szerint is (pl. felhasználóra, hashtag-re, időszakra, IP címből valószínűsíthető földrajzi helyre).

A technikai nehézségek remélhetőleg idővel megoldódnak, viszont a jogi és erkölcsi kérdések esetében nincsenek mindenkit kielégítő megoldások. A könyvtárszakmai etika azt diktálja, hogy egyenlő és teljes hozzáférést kell adni mindenkinek az információforrásokhoz, de ez nem minden esetben valósul meg a gyakorlatban. A LOC is kapott már kritikát „cenzúrázás” miatt, legutóbb például azért, mert blokkolta a Wikileaks webszerveréhez való hozzáférést az olvasótermi gépekről. Bár a Twitter maga is végez némi tartalomszűrést, de az ajándékozási szerződés a LOC számára is engedélyezi, hogy a „megőrzésre nem alkalmas” részeket eltávolítsa az archívumból. Nem tudni viszont, hogy a könyvtárban kik és milyen szempontok szerint fogják kiválogatni ezeket az „alkalmatlan” üzeneteket, és hogy az archívumnak ezt a megszüntetését hogyan lehet összeegyeztetni a gondolat-, vélemény- és információszabadság általános elveivel.

Az archívum bejelentésének pillanatában megjelentek a személyes adatok, a magánszféra védelmével kapcsolatos aggályok is. Sok meglepett és

frusztrált felhasználó ekkor szembesült először azzal, hogy a mulandónak és személyesnek szánt üzenetei megőrződnek, sőt kutathatók. A tweetek közel fele tartalmaz valamilyen személyes információt a feladójáról (pl. elérhetőség, tartózkodási hely, egészségi állapot). Ráadásul az üzenetek továbbküldésének (retweet) gyakorlata miatt néha zárt körnek szánt információk is kiszivárognak. Egy 80 millió Twitter fiókra kiterjedt kutatás közel 250 ezer olyan védett account-ot talált, melyeknek legalább egy nem publikus üzenetét valaki továbbosztotta egy nyilvános fiókból.

A privacy-sértéssel (titoktartással) kapcsolatos aggódalmakra a LOC szövivője azt válaszolta, hogy az archivált tartalom már amúgy is nyilvánosan elérhető a weben és hogy a Twitter felhasználói a regisztráláskor elfogadták a szolgáltatási szerződésben levő feltételeket. Ezzel a szokásos „már amúgy is nyilvános” érveléssel csak az a baj, hogy azon a hamis kettősségen alapul, hogy egy információ vagy csak szigorúan nyilvános vagy csak szigorúan privát lehet, és figyelmen kívül hagyja a kontextust – jelen esetben azt, hogy eredetileg kiknek indította el az üzenetét valaki a Twitteren át és milyen elvárásai voltak annak sorával kapcsolatban. Az embereknek azon túl, hogy teljesen zárttá teszik a Twitter fiókjukat, jelenleg nincs más eszközük arra, hogy az üzeneteiket ne őrizze meg az archívum. A Twitter rendszerében van lehetőség egy tweet törlésére (ilyenkor az nemcsak a felhasználó saját idővonaláról tűnik el,

hanem a követőkéről, valamint a keresőből is, továbbá a változtatás nélkül továbbított retweet-ek is törlődnek). Viszont a LOC-nál már archivált anyagban ez a törlés természetesen nem történik meg, így a felhasználók elvesztik a kontrollt a korábbi online tevékenységük és a magánéleti információik felett. Egyelőre nem tudni, hogy a könyvtár bevezet-e majd valamilyen törlési, illetve kimaradási (opt-out) lehetőséget.

A Twitter archívum története már eddig is sok tanulsággal szolgált arra vonatkozóan, hogy mekkora és milyen sokfajta nehézséget jelent a modern digitális környezetünk könyvtári megőrzése. A technikai gondokon az üzleti szféra bevonásával remélhetőleg sikerült úrrá lenni. Az etikai és hozzáférési kérdésekben pedig a könyvtárak és archívumok szakmai szervezeteinek ajánlásai jelenthetnek útmutatót. Remélhetőleg nem kell még további öt évet várni arra, hogy mindezek a problémák elfogadható módon megoldódjanak, és a kutatók használatba vehessék ezt a hatalmas és különleges digitális gyűjteményt.

/ZIMMER, Michael: The Twitter Archive at the Library of Congress: Challenges for information practice and information policy. = First Monday, 20. évf. 7. sz. 2015.
<http://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/5619/4653/>

(Drótos László)

Változó könyvtári kommunikáció Gutenbergtől Zuckerbergig

A könyvtárnak – az egyik legrégebbi társadalmi intézményként – számos funkciója volt az idők folyamán, azonban állandó feladata mindig a közösség által felhalmozott tudás megőrzése és továbbadása. A könyvtáraknak mint az információt feldolgozó intézményeknek, az információs társadalomban stabil és kedvező helyzetben kellene lenniük, azonban az információk megszerzésének új módszerei és eszközei ezt a pozíciót megrendítették. Az utóbbi években olyan gyors fejlődésnek lehetünk tanúi, amelynek következtében felmerül a kérdés, hogy a könyvtárak el tudják-e látni feladatukat egy olyan korban, amikor az emberek inkább a világhálón függetlenül keresnek, illetve internetes fórumok csoportjaiban vagy a közösségi médián keresztül barátaiktól kérnek segítséget? Adja magát a kérdés, hogy mi indokolja a könyvtárak szükségességét már a jelenben, de különösen a jövő-

ben, illetve milyen lépéseket kell tennie a könyvtáraknak megmaradásuk érdekében?

A könyvtárak kommunikációja a leláncolt könyvektől a gyűjtemények megnyitásáig

A kommunikáció fejlődését McLuhan négy szakaszra tagolta:

1. A szóbeli kommunikáció kora;
2. A kéziratos kultúra kora;
3. A könyvnyomtatás kora, az úgynevezett Gutenberg Galaxis;
4. Az elektronikus technológiákon alapuló civilizáció kora;
5. McLuhan halálakor, 1980-ban az elektronikus kommunikáció még csak a rádiót, a TV-t, illetve a korai személyi számítógépeket jelentette. Ma

az internet, a web 2.0 és a közösségi hálózatok korában kiegészíthetjük egy ötödik elemmel ezt a felsorolást, az internetes kommunikáción nyugvó hálózati kultúra korával.

Az egyes korszakokban a könyvtárak szerepe a következők szerint foglalható össze. Mint látni fogjuk, e korszakok közül a harmadik és az ötödik eredményez minőségi ugrást a könyvtári szemléletben és feladatokban. Ezért összpontosít a cikk a *Gutenberg-től Zuckerberig* tartó időszakra és fogalmazza meg ajánlásait a digitális átállás és a hálózati kultúra időszakába lépő könyvtáraknak.

Könyvtárak a kéziratos kultúra időszakában

A szóbeli kommunikációra alapuló kultúrákban nem volt szükség könyvtárakra. Megjelenésükhöz el kellett érni azt a fejlettségi szintet, amikor a társadalom már igényli saját maga megismerését. A legkorábbi – sumer – könyvtárak az állami és gazdasági iratok gyűjteményeiként jöttek létre, annak érdekében, hogy szakrális tudásként megőrizték őket. Így az első könyvtárak valójában állami levéltárakként működtek, amelyek a szent iratok segítségével szimbolizálták az uralkodók korlátlan hatalmát és isteni természetét. Mindemellett ezekhez az iratokhoz csak a kiválasztottak férhettek hozzá.

Arisztotelész korában változik meg a könyvtár, amikor a tanulás új módszere ugyanazon szövegek olvasása lett. Ezzel az oktatás, az emlékezés és a kommunikáció támogatása is a könyvtár feladatává vált.

A középkorban a szövegek megőrzése a szerzetesrendek feladat lett. A legtöbb könyvtár a kolostorokban és a templomokban működött, és megállt, sőt vissza is fejlődött az információ-közvetítéssel kapcsolatos tevékenység. A könyvtár újra levéltárrá vált. Az oktatást segítő funkció a késő középkorban, az egyetemi könyvtárak révén jelent meg újra, azonban a hozzáférés bővülése ellenére a könyvek még nem voltak mozgathatók, nemegyszer egy különleges láncsal fizikálisan is könyvtárhoz kötötték őket.

Könyvtárak a Gutenberg-időszakban

A könyvtárak közösségi szerepe a reneszánsz idején erősödött meg, amikor a Gutenberg Galaxis és a homo legens, az olvasó ember megszületik. Bár a könyvtárakhoz való hozzáférés javul, azért még korai nagy kommunikációs áttörésről beszélni, mivel a magán és az udvari könyvtárakhoz el-

sősorban diákok, tudósok és művelt arisztokraták férhettek hozzá.

A felvilágosodás időszakában, Európában új könyvtárak sora épült, ezek építészete önmagában is egy érdekes jelenség. E korszak hatása a mai napig érződik, elég csak egy könyvtárra gondolunk és máris egy monumentális, domináns, félelmetes épület jut eszünkbe, a *Kongresszusi Könyvtár* vagy a *Lett Nemzeti Könyvtár* ennek az elképzelésnek tipikus példái. A könyvtári építészet fő szimbóluma a templom, amely a tudás metaforikus szentélyére utal. Ennek eredője az, hogy nyomtatott sajtó korában a könyvtár volt az egyetlen hely, ahol majdnem az összes kérdésre megtalálhatók voltak a válaszok, és ezért ennek az intézménynek a kommunikációja elkerülhetetlenül tekintélyelvű volt.

A könyvtáraknak azonban meg kellett felelniük a mindenkori államhatalom elvárásainak, így azok változásai az intézményekben is leképeződtek. Jól példázza ezt az 1791-es év, amikor az – egyébként Európában is az első – katalogizálásról szóló utasítást az összes francia könyvtárra kiterjesztették (Ford, 1994). Ez nemcsak az államhatalom elvárásai miatt fontos lépés, hanem mert azóta nemcsak Franciaországban, hanem a világ összes könyvtárában a tudás kódolását meghatározott szabályok szerint kell végezni.

A könyvtárak a totalitárius államokban propaganda-intézményekké váltak. A Szovjetunióban a könyvtárosok feladata az olyan olvasnivalók terjesztése és ajánlása volt, amelyeket az államhatalom engedélyezett. A cenzorok által megjelölt könyveket zárt gyűjteményekbe helyezték, azokat még a kutatók sem olvashatták.

Az emberek könyvtárának koncepciója az USA-ban és Nagy-Britanniában született meg, és a 20. században a nyugati demokratikus országokban fejlődött tovább. Alapeleme az, hogy a művek elérhetők a szabadpolcokon.

Könyvtári kommunikáció és a digitális fordulat

A digitális fordulat nemcsak az új, digitális technológia használatát jelenti, hanem azt a folyamatot is, amely változást idézett elő az intézmények és a felhasználók kapcsolatában is.

A fejlesztések kezdeti időszakában, ahogy korábban is, a könyvtári kommunikáció még egyirányú volt, csupán új felületek jelentek meg. A könyvtár által kiválasztott információkat, amelyeket tovább

szándékozott adni a felhasználóknak elhelyezte a honlapján. A közösségi oldalak megjelenésével kezdték a könyvtárak igazán aktívan használni a webet kommunikációs eszközként, ugyanakkor ez még mindig statikus, az információ áramlása szempontjából továbbra is egyirányú volt. Ez azonban rövid időn belül már nem volt elégséges. A könyvtári kommunikációban a kulcsfogalom a párbeszédre alapuló, kiegyensúlyozott, kétirányú kommunikáció lett.

A felhasználók kommentelni szeretnék az információkat, hogy kiegészíthessék, pontosíthassák őket. Így a könyvtárak fokozatosan a könyvtár 2.0 irányába, a kommunikáció új szintjébe mozdulnak el. Az olvasók kiegészítik a könyvtári weboldalakat új információkkal, az általuk elolvasott könyvek értékelésével, részt vesznek az állománybővítés előkészítésében, ötleteket adnak a fejlesztésekhez, és nemcsak a könyvtárosoktól, hanem más felhasználóktól is ötleteket kapnak.

Ahogy a fentiekből is látható a könyvtár évszázadokig a szakrális emlékezésnek, az oktatásnak, a felvilágosodásnak, és a tudománynak az intézménye volt, amely az államhatalom befolyása alatt állt. Az állandó feladatok a: társadalom számára fontos szövegek kiválasztása és közvetítése. A kulturális fejlődés során a könyvtári állományok összeállítási szabályai, a megőrzendő szöveg kiválasztási módja, az osztályozás és a hozzáférés rendje megváltozott. A kulcsmomentum a hozzáférés: aki vagy ami ennek szabályait meghatározza, az hatalommal rendelkezik, ezért kell a könyvtárakra mint hatalmi tényezőkre is tekinteni.

Erőviszonyok a könyvtári kommunikációban

Úgy tűnhet, szokatlan a könyvtárról mint hatalmi tényezőről beszélni, de e kommunikációs elemzés keretei között, a fentiek fényében igenis releváns a téma. A hatalom nemcsak a hadsereget vagy a rendőrséget, hanem az oktatás, a kultúra, a kommunikáció láthatatlan hatalmát is jelenti, amelyet a tudás és a technológia révén fejt ki. A könyvtárak történetét figyelembe véve elmondhatjuk, hogy az államhatalomnak mindig is szüksége volt rájuk az információk megőrzése és közvetítése érdekében.

Minden könyvtárra jellemző, hogy szigorúan követi az elfogadott viselkedési mintákat. A könyvtárak kommunikációs tereiben mind a könyvtáros mind az olvasó viselkedését az évszázadok óta működő engedélyezés és tiltás kettőssége szabályozza. A könyvtárra tekinthetünk úgy, mint olyan tudásrend-

szerre, amelyet logikus elvek szerint szerveznek meg, ahol minden dokumentumnak van egy meghatározott, kódolt helye és ahol ennek a helynek az elhagyását és e tárgyak visszaérkezését folyamatosan monitorozzák. Ez egy szabályozási, hatalmi eszköz.

Az olvasó, aki a rendezetlen társasági térből érkezik, gyakran zavarja meg a könyvtár rendjét, az ottani csendet és szabályozott viselkedést. Ezért igyekszik minden könyvtár egységesíteni a felhasználói viselkedést. A kérdés az, hogy hogyan tudják ezt a könyvtárak elérni? Ezért is érdekes a már korábban említett könyvtári építészeti. Míg a külsőből a monumentalitás, a könyvtárak belső építészetiéből a fegyelem és a kontroll sugárzik. Az olvasóteremben ülő könyvtáros mindenkit lát, senki nem tud elbújni előle, ez az a tér, ahol a könyvtár leginkább szabályozza az olvasók viselkedését. Azonban a könyvtár normáinak követése itt még nem ér véget. Miközben az olvasó információkat keres, kénytelen elfogadni a könyvtárban tárolt tudás és információk osztályozásának szabályait, még akkor is, ha teljesen máshogy tenné mindezt. Amikor a könyvtárak katalogizált tudást kínálnak az olvasóknak *Foucault* szavaival élve kódot adnak a dolgok megértéséhez, és ezzel hatalmat szereznek afelett, hogy mihez férhetnek hozzá a felhasználók és mihez nem. Erre jó példa a szovjet könyvtári katalógusrendszer, amelyet az 1950-es években vezettek be, és amely garantálta, hogy az olvasó csak a katalóguson keresztül érhet el a könyvet. Ez a katalógus „segített” kiválasztani a „jó és helyes” könyveket úgy, hogy közben az olvasó nem is sejtette, hogy a témában van egy másik könyv is a raktárban (Volodin, 2002). Végül azt is meg kell jegyezni, hogy amikor a felhasználó arra volt kényszerítve, hogy elsajátítsa a könyvtár keresési rendszerét, az ismét hatalommal rendelkezik felette, mivel gondolkodását is befolyásolta.

Korunk kihívásai

A könyvtárak szerepe a nyomda megjelenésével növekedett meg. Sajnos az internet és a közösségi hálózatok megjelenésére ugyanez nem mondható el. A Google példája bizonyítja, hogy a könnyű és gyors információ-keresés következtében a társadalom szemében a könyvtárak már nem elsődleges információs intézmények, ellentétben a Gutenbergi idősakkal.

A modern korban a könyvtárak keresik az új kommunikációs formákat, amelyekhez a következő javaslatok fogalmazhatóak meg:

1. Új térértelmezés: míg évszázadokig a csend, és mások nem zavarásának szabálya uralkodott, addig manapság a könyvtárak belső tereiket szeretnék barátságosabbá tenni, ahol nem érződik a hatalom jelenléte, és ahol *Juri Lotman* észt szemiotikus szavaival élve a felhasználók köznap kommunikációt folytathatnak. Lotman két fajta kommunikációt különít el. Az egyik közel áll a magas művészethez, ahol passzívan, a színházban ülő nézőhöz hasonlóan fogadja be az információkat a felhasználó, míg a másik, amikor a vevő aktívan befolyásolja az adót, mint abban a színházban, ahol a néző énekel, tapsol vagy nem tetszését fejezi ki (köznap kommunikáció). Innen jött az ötlet, a könyvtárak is rendelkezzenek olyan terekkel, ahol a felhasználók szabadon a korábbi kötöttségek nélkül lehetnek. Bár a könyvtári helyek felosztásának ötlete a felvilágosodás óta jelen van, a mai kor embere sokkal jobban érdeklődik a szabad közösségi terek iránt. Így a jelenkor könyvtárai alkalmazhatnák *Oldenburg* (1991) harmadik hely elméletét, amely azt mondja ki, hogy az emberek egyre szívesebben töltik nem otthon és nem a munkahelyükön az idejüket, hanem olyan semleges közösségi tereken, ahol tudnak olvasni, találkozni, reflektálni egymásra.
2. Ehhez kapcsolódik egy olyan új trend, hogy a könyvtárak tereik gyors átalakításával nyilvános, munkára alkalmas helyeket hoznak létre. Így már nemcsak információs intézmények, hanem másodlagos munkahelyek, illetve start-up inkubátorházak is egyben. Ez egy ígéretes tendencia a látogatók és a felhasználók bevonására, amely kockázatokat is rejt. Először is a hagyományos könyvtári funkciók, például a referálás háttérbe szorul. Néhány észt könyvtár már meg is szüntette a dokumentumleíró osztályát. Másodsorban fenn áll az a veszély, hogy a könyvtári környezet elveszíti az egyediségét. A könyvtár egyedülálló környezet, ahol az új technológia és a hagyományos könyvek világa találkozik, és ahol a tanulást és a tudományos munkát egyaránt értékelik és támogatják. A könyvtáraknak tehát nem szabad elfelejtenie azokat az embereket, akiknek az elmélyült munkára szükségük van egy nyugalmas környezetben, ezért a szabályozott helyek egy részét továbbra is fenn kell tartani. Az olvasó választhasson, hogy a passzív vagy az aktív kommunikációt részesíti előnyben.

3. Irányítás helyett együttműködés és bevonás: a mai felhasználók már ellenőrzik a tartalmat, megosztják olvasási élményeiket, így a könyvtárak a dominancia és a kontroll helyett az integrációra összpontosítanak. A felhasználók bevonása a könyvtári projektekbe újfajta, párbeszeden alapuló kommunikáció kialakulását eredményezi. Arra azonban figyelni kell, hogy a felhasználókat olyan kérdésekbe szabad csak bevonni, amely őket is érinti, érdekli, motiválja, ellenkező esetben passzívak lesznek. A könyvtári kommunikációnak már nem elég az információkról szólnia, az érzelmekre is hatnia kell.
4. Bizalom a felhasználókkal szemben: évszázadokon át a hatalmi struktúrát tekintve a könyvtáros volt a mérvadó információs pozíció, ezt jól illusztrálja, hogy nem konzultált az olvasókkal, amikor feltárta és leírta a dokumentumokban található információkat. A kulturális viszonyok változása azonban, azok demokratizálódása mindezt megváltoztatta. *Bruun* (2011) úgy fogalmazott, hogy bár a felhasználók nem könyvtárosok, saját szerepükben szakértők, azaz tőlük is beszerezhetők értékes információk, viszont ez csak akkor működik, ha a könyvtárosok bíznak bennük.

Összefoglalás

Évszázadok alatt a könyvtárak saját stratégiát alakítottak ki, a dokumentumok beszerzésétől azok minősítésén át a hozzáférés biztosításáig, amely megfelelt az állam aktuális ideológiájának és a társadalmi érdekeknek.

A könyvtárak e rendszer kialakításával hatalmi tényezők lettek, mivel

1. szabályozták az olvasói viselkedést,
2. ellenőrizték a tudáshoz való hozzáférést,
3. a könyvtárosok személyes tekintéllyel rendelkeztek, amelyet szakképzésük alapozott meg.

Azonban az új médiumok megjelenése, valamint a kulturális és társadalmi változások drasztikus átalakulást eredményeztek a könyvtári kommunikációban.

A könyvtáraknak új kommunikációs stratégiát kell kialakítaniuk a következők szerint:

- A könyvtári környezetet közösségi környezetté kell alakítani. Ez a könyvtárak szerepének változásához veze, és egyes, most alapvető funkcióknak a megszüntetését eredményezi.

- Amikor a könyvtári környezetet átalakítják, kövessék az egyes felhasználói csoportok igényeit, de a könyvtár egyediségét meg kell tartani. A könyvtár legyen az a hely, amely támogatja a közösségi tanulást, a közösségi interakciókat egy időben, ugyanakkor meg kell maradni kényelmes töprengő helynek is, maradjon tehát meg egy hagyományosan szabályozott, csendes része.
- Aktívan be kell vonni a felhasználókat a fontosabb folyamatokba, például a beltéri átalakításokba, olvasói élmények megosztásába, és az állományalakításba. Ennek feltétele, hogy az egyirányú kommunikációt a kétirányúnak kell, felváltania.

Mindezek esélyt adnak a könyvtáraknak arra, hogy a Zuckerberg-i kihívásra ugyanúgy fejlődéssel reagáljanak, mint 500 éve a Gutenbergre tették.

Hivatkozások

BRUUN, S. (2011), "Denmark user involvement in digital library projects. Making the global local", elérhető:

<http://slq.nu/?article=denmark-user-involvement-in-digital-library-projects-making-the-global-local> (2015. július 15.)

FORD, S. (1994), "The disorder of things" available at: www.nsys.by:8101/kinamen/dunaev/html (2014. március 25.)

FOUCAULT, M. (1991), Discipline and Punish. The Birth of the Prison, Penguin Books, London.

LOTMAN, J. (1981), Blok I Narodnaya Kul'tura goroda in: Mir A. Bloka: Blokovskii sbornik, No 4., Tartuskiy Gosudarstvennyy Universitet, Tartu

McLUHAN, M. (1995), The Gutenberg Galaxy, University of Toronto Press, Toronto, ON.

OLDENBURG, R. (1991), The Gread Good Place, Paragon House, New York, NY

VOLODIN, B. (2002), Vsemirnaya istoriya bibliotek, Professiya, Sankt-Peterburg

/EINASTO, Olga: Transforming library communication: from Gutenberg to Zuckerberg. = New Library World, 116. köt. 5/6. sz. 2015. p. 247–263./

(Nemes László

PhD szakos hallgató, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet)

